

HÖGSKOLAN FALUN/BORLÄNGE
Grundskolelärarutbildningen
1-7 SV/SO

R Ä V V Å L A - S A X D A L E N

MUNTliga OCH NEDTECKNADE MINNEN FRÅN SVUNNA TIDER.

Eva Flytström Persson
921014 G 3c

"MINA RÖTTER" och "MIN HEMBYGD" är två teman som väcker många funderingar och minnen till liv, både vackra och sorgsna. Att "gräva och rota" i det förgångna ger mig personligen en inre sällhet. Få lyssna och lära av muntliga, personlighetspräglade berättelser samt läsa gamla upptecknade skrifter, ger en inre harmoni och mognad. Detta önskar jag som utbildad lärare kunna vidareförmedla bland nuvarande och kommande generationer av barn. Ge dem insikt och kunskap om deras förfäders tankar, livsuppgifter och betingelser.

Mitt intresse för byn, som jag bor i, föranledde mig att intervjua några personer som varit och är bosatta i Saxdalen sedan 1910-talet. Jag har även läst tidskrifterna "Gränge", utgivna av Samarbetskommittén för hembygdsföreningarna inom Ludvika kommun med Lars Åhlström som redaktör som boken "Grängesberg-Grangärde - En hembygdskrönika" av Algot Larsson.

Bynamnet Rävålas, numera Saxdalen, ursprung och uppkomst har inte lyckats att fastställa. Rävåla heter Refnola i "bya och gårdalengd i Gränge anno 1628". Ortnamnsutredningskommittén anser att namnet hänsyftade på att dalen var ett tillhåll för rävar samt att där fanns mycket ris-vålor. (Svenska Akademiens ordlista: vål= berg, höjd våla= bry sig om). Folkskollärare Liljeholm i Rävåla hade en teori om att en ridväg fanns över byns område och att man rastade i en öppning i skogen som kallades våla. Ridvåla/redvåla har sedan förändrats till Rävåla. Den första fast rävålingen, Per Toms, ska ha varit en man som kom från platsen Raivola i Finland. Han bosatte sig på Finngården 1650. Kan bynamnet Raivola försvenskats till Rävåla? Bynamnet Rävåla har under tidernas gång förändrat sin stavning från Refnola, Refwhåla, Räfwhåla, Rävåla och till sist Rävåla innan bytet till Saxdalen den 1.1.1948. Namnbytet till Saxdalen har sin förklaring i byns företags ogillande av bynamnet Rävåla samt sammanblandningen med Rävemåla i Småland.

Byn har förändrats i takt med tidens gång. Förr i tiden fanns djur överallt i gårdarna. Man hade kor, grisar, höns för att överleva - inte för att det var roligt. De som inte hade egna djur tingade på ägg och mjölk på någon gård. Byborna fick arbeta för maten. Man satte mycket rovor och rötter, potatis odlades åt både folk och fä. Kvinnorna arbetade i hemmen skötte barn, djur och hem. På de större gårdarna behövdes det drängar och pigor, vilka gjorde långa arbetsdagar och sällan var lediga. Storgårdarna i byn var "Uppigården", "Nerigården", "Storfars" och "Runnbergs".

Sjuka åldringar sköttes med värdighet i hemmen. För de byborna som inte hade anhöriga att bo hos fanns fattiggården i Pärby utanför Grangärde. Fattiggården inköptes för Grangärde kommuns räkning 1877 och öppnades 1879. På Pärby tog man emot äldre och sjuka men även föräldralösa barn. Fattiggården sköttes av en föreståndare, en skollärare, en rättare och en piga. 1948 uppförde kommunen ett modernt ålderdomshem - Tallmogården i Sunnansjö (nedlagt 1973 ca.)

1898 fick Grängesberg sin första läkare och 1904 öppnades sjukstugan i Grängesberg, där även en BB-avdelning fanns från 1930-talet. Motviljan mot att besöka doktorn kvarstod länge - man drog sig i det längsta. Saxdalsfolket uppsökte sjukstugan i Grängesberg ända tills Sunnansjö sjukstuga byggdes. I början av 1900-talet fanns en barnmorska i byn som även hjälpte till med enklare sjukvård.

Männen arbetade mestadels i gruvorna. Endera i Grängesberg, Blötberget eller i Saxbergets gruva. Anrikningsverket låg nere vid sjön Saxen i byn. Gruvan i Saxdalen, Långfallsgruvan, upptäcktes år 1879 då Skarp Jakob Jansson, 12 år gammal kolade milor uppe i Saxberget. Han såg "Råhanda" (= Bergsfrun) vandra genom skogen. Det var en stor, vacker kvinna som gick över snön utan att lämna spår efter sig. Där "råhanda" fanns, fanns mineral sades det. Skarp-Jakob växte upp och sökte upp platsen för milor där han letade efter malm med en kompass. Skarp-Jakob mutade in området men blev tvungen att sälja densamma, pga. penningbekymmer, för 3000 kr, vilket nätt och jämt motsvarade det nedlagda arbetet. Köparna sålde genast gruvan vidare för 50 000 kr! 1888 såldes den återigen för 110 000 kr. Upptäckaren Skarp-Jakob förblev fattig och de rika blev rikare. Rostugnar för malm med en 65 m. hög skorsten uppfördes nere i byn och en linbana från gruvstugan uppe på Saxberget ner till ugnarna i byn. Den rostade malmen kördes med häst till Björnhytte station (ca. 5 km) och därifrån vidare med tåg till Trollhättan under vintern. Sommardid skeppade malmsligen med prâm från en kaj vid sjön Saxen, dragen av ångbåten Tyr, till Ludvika. Där lastade man om till järnväg för vidare transport. Spanska sjukan (en form av influensa) härjade 1918-19 i byn. Många låg sjuka och det sades att de starkaste strök med. Röken från rostugnen låg tjock över byn. Kopparröken sades hämma och skona byfolket som bodde i dal. År 1923 köptes gruvan av AB Zinkgruvor i Falun. Anrikningsverket nere i byn var i drift till 1929 då en ny anläggning i trä byggdes uppe vid gruva. Det gamla verket revs 1935 och den höga skorstenen fälldes 1939. Teglet från skorstenen användes till uppförande av kolugnar för att tillverka gengaskol. Det nya anrikningsverket brann ner den 21 augusti 1934, vilket var

en stor händelse för byborna. Orsak till branden var en slägga som råkat komma med i malmen. Släggan kilades slutligen fast i en konkross, vilken stoppades. Följden blev att friktionsvärmerna från elmotorns kilremmar fattade eld. Släckningsinsatserna utfördes helt av frivilliga. Omkring den 20 april 1935 stod en ny anläggning färdigbyggd, denna gång i tegel och betong. 1957 övertog AB Boliden Mineral gruvan. Gruvans verksamhet upphörde den 30 september 1988.

Karl den XI insåg att alla barn behövde lära sig läsa och skriva. Först 1842 bestämde Sveriges regering att alla barn skulle gå i skolan. 1848 blev Rävvalås första skolhus klart. Skolan blev så småningom för liten och delar av undervisningen flyttades till missionshuset. 1902 byggdes kyrksalen i byn vilken även användes som skolsal till vardags. 1915 byggdes ett nytt skolhus där skolan fortfarande huserar. Kyrksalen byggdes om och blev en renodlad kyrksal. Man gick 6 år i skolan under 1900-talets början, sedan i fortsättningskola, där man lärde sig matlagning och sömna^{tråll} samt lite teori. Barnen hade respekt för lärarna och tystnad rådde i skolsalen. Maten tog man med sig hemifrån och bestod oftast av en vichyvattensflaska med patentkork fylld med mjölk samt knäckebrödssmörgåsar. Mjölksflaskorna lades på elementet som var precis "urgröpt" för flaskorna. Man gick även i skolan och arbetade på lördagarna.

Barnen fantiserade ihop egna lekar. Kojor byggdes i skogen, de tillverkade instrument av naturens material. Pojkarna lekte gärna indianer och vita, spelade kulspel och knäppspel. Man hade fickorna fulla med plåtskällor dvs. plåtbitar som man klippte till själva, vilka användes som betalningsmedel vid de olika spelen. När man blev äldre tog spel som varpa, lyra, långboll och fotboll över.

Folket i byn umgicks genom att titta in till varandra på en kopp kaffe. Ungdomen träffades hemma hos varandra eller på något av de fyra caféer som funnits dvs. Annas café, Finn Karl-Eriks café, Nilssons bageri eller Runnbergs café. Under sommaren ordnades det danser i Folkets Park vid nydammen. Käringveckan (19-24 juli) längtade man efter, eftersom man då klädde ut sig (männen till fruntimmer) och gick till dansbanan. Folkets Hus byggdes 1912 och Folkets Park flyttades dit. I Folkets Hus visades det film och spelades det teater. Missionshuset byggdes, med folkets goda vilja, 1910 och kunde hyras för möten. Helgelseförbundet, frälsningsarmén och pingströrelsen hade stor aktivitet där. Man ordnade vänmöten, söndagskola och musikunderhållning bl.a.

Ett av de största nöjena var nog ångbåtsturerna från kajen i Rävåla in till Ludvika. Ångbåtarna hette Pikku Matti, Tyr och Grängärde. Biljettpriset var 1:- för enkel tur och 1:50 för tur och retur. (1932)

Byborna handlade i byn främst. Det fanns 5 affärer (varav en herrekipering) i byn samt skräddare, sömmerska, sadelmakare, skomakare, bakare, smeder. Affärerna i byn hade allt man behövde. Förutom mat fanns ex. porslin, skor, tapeter osv. Det man behövde skaffade affärsinnehavaren. Det kunde gälla saker som tvättmaskiner, såmaskiner osv. - allt ordnade han fram. I byn fanns ett bageri - Nilssons (idag Wickes) som startade 1902. De bakade "Bergslagsskorpor" som var mycket möra och som blev "berömda". 1949 öppnades en kommunal tvättstuga i byn dit byborna kunde gå och tvätta, detta på initiativ av lärarinnan Kerstin Morén.

Ville man åka till Ludvika fick man gå till Björnhyttans station (3-6 km) och åka tåg därifrån till Ludvika. När det gällde socialvårdsärenden åkte man till sockenstugan (=kommunalhuset) i Grängärde, vilken invigdes 1925. Ting höll man också där men även i Ludvika.

Under årens lopp har olika föreningar bildats i Saxdalen såsom Saxdalens IF (1924), PRO (1948), Social-demokratiska föreningen (1912), Folkdanslaget (1925), Vägföreningen (1976), Spelmanslaget (1980) samt Saxdalens Manskör (1981) varav alla lever kvar än idag.

Den reflektion jag gör efter att ha tittat närmare på byn är att jag önskar att få tid att fördjupa mig alltmer i ämnet. En hembygdsbok om Rävåla/Saxdalen vore en upplevelse att få läsa. Alla vi som bor i byn skulle nog ha nytta av att äga kunskaper om tider som gått, genom det få en större förståelse för tidens händelser och ges tankeställningar om den egna situationen både som bybo och privatperson. Ett gammalt ordspråk om Saxdalen säger: "Hur uschligt vi än har det, så får vi trösta oss med att de har det värre i Rävåla". Man kan le gott åt ordspråket, men man bör även minnas i samma leende att visa tacksamhet och ödmjukhet inför det liv vi fått till skänks och ta tillvara det - hur uschligt vi än tycker vi har det emellanåt.....

EVA